

Кристияна Симеонова

krisi1@mail.bg

Институт за български език, БАН, България

<https://orcid.org/0000-0002-9161-853X>

За значимия научен принос на някои от пионерите на познанската славистика

ABSTRACT: Simeonova Kristiyana, *For the Significant Scientific Contribution of Some of the Pioneers of Poznan Slavic Studies*

The traditions of Slavic Studies at Poznan University date back to 1919. From the beginning of Polish Slavic Studies to the present day, scientists with a solid scientific background, a great deal of knowledge, extensive erudition and a wide awareness have been associated with the University of Poznan. This report will briefly recall the significant scientific work of such eminent linguists as Tadeusz Lehr-Splavinski, Nikolai Rudnitsky, Henrik Ulasin, as well as the case of the first philologist and Slavic scholar who became the rector of Adam Mickiewicz University, Stanislaw Dobzicki. All of them laid the sound and solid foundations of Slavic Studies and their work is continued to this day by many of their students and followers.

KEYWORDS: Slavic Studies, Slavs, University of Poznan, Slavic Scientists

Днес ние живеем във време, трайно белязано от думата *глобализация*. Глобализацията, разбрана като процес на планетарно и повсеместно сближаване, обвързване и обединяване на хората, народите и държавите в световен мащаб и във всички области на живота, поставя редица сериозни не само политически и икономически, но и философски, културни и езикови проблеми. Може би най-сериозният от тях е, ще доведе ли глобализацията до постепенното намаляване и свеждане до минимум на ролята и значението на отделните суверенни национални държави, а оттук и на отделните национални езици. По такъв начин, без да е явление от езиков порядък, днес глобализацията донякъде вече е сериозен проблем пред славянското езикознание, защото повечето славянски езици се числят към групата на т. нар. *малки езици*. Тези *малки езици* обаче отдавна привличат вниманието на големи учени от десетки

страни по света. Така още преди няколко века възниква *славистиката* като комплексна наука, като сбор от научни дисциплини, изучаващи езиците, литературите, историята, фолклора и материалната и духовната култура на отделните славянски народи.

Един от най-силните полски центрове, където се провеждат славистични изследвания, е Познанският университет. Традициите на познанската славистика датират от самото възникване на университета. Създател и пръв ръководител на Катедрата по славянска филология е видният полски езиковед славист проф. **Тадеуш Лер-Сплавински** (пол. Tadeusz Franciszek Jan Lehr-Spławiński, 1891-1965). Той е изтъкнат учен с много широки езиковедски интереси. Автор е на над 400 научни публикации от области като история и съвременно състояние на полския език, сравнително-историческо изучаване на славянските езици, историческа граматика на славянските езици, диалектология, етимология, ономастика и др. Научните търсения на този комплексен учен излизат извън пределите на езикознанието и обхващат историята, историята на културата, етнографията, фолклора и пр. на отделните славянски народи. Също така той е автор и на учебници и учебни помагала по старославянски, полски, чешки и руски език. Редактор е на списанието „Rocznik slawistyczny” – престижно научно издание, което се издава от 1908 г. и до днес.

Значително място в научното дело на Т. Лер-Сплавински заема проблематиката, свързана с възникването на славянската писменост и с дейността на Кирил и Методий. Той съсредоточава своето внимание преди всичко върху Великоморавската мисия, като се спира подробно на политическата обстановка по онова време на фона на изострянето на конфликта между Рим и Византия и на действията на моравския княз Ростислав и на Святополк, защото просветителската и мисионерската дейност на солунските братя сред западните славяни не е изолирано от всичко това събитие. Най-общо казано, до този момент в Европа са съществували основно две култури. Едната, която се основава върху латинската писменост, е разпространена в Средна и Западна Европа, а втора, която се основава върху старогръцката писменост – в части от Балканския полуостров и във Византия. И наравно с тях се появява една трета култура, основана върху новосъздадена славянска писменост. Именно това използва княз Ростислав, за да освободи земята си от чуждата немско-латинска църковна и просветна пропаганда, защото тя проправя пътя към владичеството на германските феодали. Затова е било много важно църквата да се славянизира чрез създаване на славянско богослужение върху основата на славянска писменост и чрез обучение на славянско духовенство. Сред великоморавските славяни братята Кирил и Методий изграждат с ентузиазъм славянска църква и богослужение и разпространяват славянската писменост. Относно езика на Кирил и Методий ученият подчертава, че този език е в близка генетична връзка с българската езикова територия и има българска основа, за което свидетелстват редица исторически и езикови факти. Названията *старославянски* и *староцърковнославянски* наблягат на важната роля на този език за цялото славянство.

Друг основен проблем в трудовете на Т. Лер-Сплавински е проблемът за етногенезиса и прародината на славяните, за праславянския език, за реконструирането на праславянската езикова система и пр. Във връзка с това искам да спомена неговия труд *За произхода и прародината на славяните* (пол. *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian*, 1946). Тук авторът се спира на различните теории относно произхода и прародината на славяните, на сведенията, които дават някои древни историци като Херодот, Плиний, Тацит и др. за тях, на връзката на праславянския език с други индоевропейски езици и др. Началото на праславянския език може да се отнесе към третото хилядолетие преди новата ера, когато индоевропейският праезик се разпада на отделни диалекти. Особено интересно е подчертаването на значението на географските имена за установяване на местоположението на славянската прародина и за изследване на тогавашните етнически и езикови взаимоотношения. Посочват се не само славянски имена, но и имена от ирански, тракийски, балтийски, германски и др. произход.

Интересен в това отношение е и трудът *Полски език. Произход и развитие* (пол. *Język polski. Pochodzenie, powstanie i rozwój*, 1947). Той излиза за първи път през 1947 г. и оттогава има десетки издания на няколко езика. Интересното в тази книга е следното. Тя е замислена като изложение на историята на полския книжовен език, но всъщност се превръща в нещо много повече, защото първите четири глави представляват подробно изследване на праславянската общност, на праславянското наследство, на праславянската култура и език и на мястото на полския народ и полския език в тази среда/в този контекст?. Още във въведението авторът се спира на различните теории относно етимологията на думите *славянин*, *славяни* и *славянски*. Според едната произходът на тези названия се свързва с корена на думата *слово*, т. е. *славяни* са тези, които говорят или говорят разбираемо, за разлика от немите или неясно говорещите, т. е. немците. Според другата названиято идва от думи с корен *влажен* или от хидроними, названия на реки. С това се набляга на наличието на много реки, езера и водоеми в обитаваните от славяните територии.

Първата глава, наречена *Праславянската общност*, третира такива важни въпроси като най-старите исторически сведения за славяните, локализацията на славянската прародина, праславянската култура, праславянския език и началото, развоя на неговата езикова диференциация и пр. Интересни са разсъжденията относно това, кога и колко дълго е съществувал общият праславянски език и къде е живял народът, говорещ на този език. По данни на исторически източници праславянският език е бил говорен от многочислено население, чийто точен брой днес е невъзможно да се установи, и на доста обширна територия. Трудността при изучаването на този език идва от факта, че той не е засвидетелстван писмено. Реконструирането на праславянската езикова система става с помощта на сравнително-историческия метод. Втората глава е посветена на западните славяни. Тя ни запознава с историята на западнославянските племена и с общите черти в техните езици.

Третата глава се нарича *Полският народ и неговият език*. От нея разбираме за връзките и интеграцията на няколко племенни групи, образували полската

народност, за диалектните различия в езиците на тези групи, за образуването на общонародния полски език и др.

Четвъртата глава е озаглавена *Праславянското наследство*. Тя ни запознава с това, което полският език е наследил от праславянски, както и с настъпилите изменения от праславянското състояние. Засегнати са фонетиката, морфологията, словообразуването, лексиката и пр. В областта на лексиката авторът изследва общото количество на праславянските думи, както и сферите на тяхната употреба. Изводът му е:

Праславянское наследие было и остается самым производительным элементом построения польской лексики, его стержневым устоем, вокруг которого группируются не только более новые собственные словообразования, но и всевозможные чужеземные элементы. Последние в течение столетий, по мере культурного сближения с другими народами, проникли и проникают в язык, воздействуя прежде всего на его лексику и в значительно меньшей степени на его грамматической строй (Лер-Сплавинский, 1954, 68).

Лер-Сплавински се спира и на интересния въпрос за чуждоезиковите заемки в праславянския език, настъпили още на праславянска почва. Изводът е, че тези заемки са преди всичко от немски произход поради дългите и тесни взаимоотношения на праславянските племена с германските и касаят военното дело, търговията, стопанската дейност и пр.

Чак след тези четири глави авторът започва подробно да разглежда историята на полския език по периоди. Засегнах по-обстойно този факт, защото той говори за голямата научна отговорност и съзнателност на проф. Лер-Сплавински и за стремежа му възможно най-ясно, пълно и многостранно да представи пред читателите си даден проблем на фона на много по-широка и по-всеобхватна проблематика.

Друг изтъкнат пионер на познанската славистика е проф. **Станислав Добжицки** (пол. Stanisław Dobrzycki, 1875-1931). Той е единственият до момента филолог славист, който е бил ректор на Познанския университет. Научните му интереси са в областта на историята на полската литература, най-вече от Средновековието и Ренесанса и на методиката на литературните изследвания. Освен това той проучва и анализира творбите на полски писатели като Ян Кохановски, поет и преводач от епохата на Ренесанса, Себастиан Грабовецки, католически свещеник и поет, Адам Мицкевич и др. Добжицки се е занимавал и с преподавателска дейност като изнася лекции по история на полската литература. Едно от основните негови виждания е, че литературните произведения трябва да се разглеждат в контекста на историческата епоха и социалните условия.

Със славистиката в Познанския университет се свързва и името на проф. **Миколай Рудницки** (пол. Mikołaj Rudnicki, 1881-1978). Той е бил декан на хуманитарния факултет в университета, както и създател и дългогодишен редактор на научното списание „Slavia Occidentalis“. Това списание разглежда разностранна проблематика, свързана със западните славяни. Научните интереси на проф. Рудницки са в областта на индоевропейското и славянското

езикознание, ономастиката, етимологията, историята на полската лингвистика и др. Плод на неговата загриженост към въпросите на образованието е трудът му *Езиковото образование в живота и в училище* (пол. *Wykształcenie językowe w życiu i w szkole* (1920).

Друг известен представител на ранната познанска славистика е проф. **Хенрик Улашин** (пол. Henryk Ułaszyn, 1874-1956). Той се е занимавал с историческа фонетика на полския език, фонология, морфология, словообразуване и др. Има и изследване, посветено на старославянския език.

Не можем да подминем името и на проф. **Лешек Мошински** (пол. Leszek Józef Moszyński, 1928-2006). Той е езиковед палеославист с много широки научни интереси, обхващащи няколко научни области. На първо място ще спомена старобългарския език. Проф. Мошински посвещава много свои трудове на строежа и функционирането на старобългарския език, както и на езика на някои старобългарски паметници. Старобългарският език подробно е проучван на всички езикови равнища – морфология, словообразуване, лексика, синтаксис и пр. Знакови за славистиката са неговите изследвания, посветени на Зографското евангелие – един от най-старите оцелели до наши дни старобългарски паметници, написан върху пергамент с глаголица към края на X или началото на XI век. Към текста и към езика на този ръкопис ученият има дълбок и траен интерес. Дългогодишната му работа върху този важен старобългарски паметник е обобщена в монографията му *Езикът на Зографския кодекс* (пол. *Język Kodexu Zografskiego*, 1975). Л. Мошински отделя внимание на изворовата основа на самия текст и замисля цялостно и пълно описание на неговия език, като на първо място на всестранен анализ са подложени съществителните имена. Засегнати са проблеми като обогатяването на речниковия фонд на старобългарския език, отношението български думи – заемки, начинът на усвояването на заемките и др. Направен е етимологичен и словообразователен анализ на съществителните имена, като словообразователният е извършен по граматични родове и основи, както и според словообразователните начини. Флексивният анализ обхваща всички съществителни и техните форми, включително графичните варианти на окончанията. Всички анализи впечатляват със своята прецизност и задълбоченост. Много интересно е сравнението, което Мошински прави между езика на Зографското евангелие и езика на Асеманиевото, Мариинското и др. старобългарски евангелски текстове. Чрез лексикалните различия между отделните текстове ученият се опитва да установи последователността във възникването на преписите, да реконструира гръцките варианти, както и преводаческите техники. Изследвайки не само Зографското евангелие, но и други ръкописи, Мошински изказва твърдението, че интензивната преводаческа и просветителска дейност на Кирил и Методий и техните ученици трайно обогатява лексикалния фонд на създаващия се нов книжовен език. Също така той се занимава и с изработването на концепция за цялостен и пълен речник на църковнославянския език.

Много важно произведение на Л. Мошински е *Въведение в славянската филология* (пол. *Wstęp do filologii słowiańskiej*, 1984). Тази книга е резултат от неговата дългогодишна преподавателска дейност в три различни университета, вкл. и Познанския, и е адресирана към студентите от всички славистични специалности. В действителност обаче книгата е нещо много повече от обикновен университетски учебник. Тук подробно са разработени редица въпроси на общославянската проблематика като произходът и прародината на славяните, праславянския език, възникването и развитието на славянската писменост, ролята и значението на Великоморавската мисия на Кирил и Методий за западните славяни, формирането на отделните славянски страни, формирането и разволя на отделните славянски езици, диалектните различия в праславянски и др. В този фундаментален за славянската филология труд авторът се стреми да илюстрира своите наблюдения с карти на разпространението на индоевропейските и славянските езици, с които се стреми да онагледява анализирания езиков материал. Има и откъси от старобългарски кирилски и глаголически паметници, снимки, карти и др.

Много ценни са и изследванията на Мошински върху предхристиянската религия на славяните. Ще спомена *Die vorchristliche Religion der Slaven im Lichte der slavischen Sprachwissenschaft* (1992). Твърде малко са запазените исторически свидетелства за характера на славянската религия преди покръстванията на славянските народи. Предхристиянската славянска религия е езическа религия, която произхожда от древната система от вярвания на индоевропейците и съхранява много сходства с други индоевропейски религии. Както повечето езически религии, така и тя има племенен характер, т. е. всяко отделно племе и народ си има свои вярвания и ритуали, които се различават от тези на останалите племена и народи, макар отделните вярвания да са съпоставими. Предхристиянската славянска религия е свързана със славянската митология и в нея има множество отделни култове – към земята, към прадедите, към мъртвите, към отделни природни сили и пр. Основни черти на тази религия са политеизъм и антропоморфност на божествата. Няма твърдо и строго установен и централизиран славянски пантеон, общ за всички племена. Причината за това е големият брой славянски племена, живеещи на огромна територия, както и това, че до късно славяните нямат стриктно обособена религиозна организация. Въпреки това има няколко божества, които били широко разпространени и може би общи за всички, напр. бог Перун.

В заключение ще кажа, че припомних делото на няколко свързани с Познанския университет видни слависти, защото то е много значимо за славянската филология и е пример за следващите поколения слависти. И в бъдеще този университет ще продължава да бъде едно от най-силните и най-авторитетни звена на славистичните изследвания, очертаващо пътя за понатъшното развитие на славистиката като комплексна научна дисциплина. Нека да не забравяме, че славяните са една от най-големите езикови и културни общности от народи в света. И днес във времето на глобализацията отделните славянски народи трябва не само да помнят своите исторически корени, но и да

се стремят да запазят своите национални традиции, своята култура, език и самобитност, както и вековните връзки помежду си.

Искам да завърша с думите на Антони Перетяткович, който също е бил ректор на Познанския университет, написани в предговора на книгата *България – страна на розите*:

България и Полша – две страни, отдалечени една от друга, обаче свързани с многобройни връзки. Преди всичко това са връзки на историческата памет. Защото и в България, и в Полша е жив споменът за полския крал Владислав Варненчик, който през 1444 г. намира героичната си смърт около Варна, сражавайки се за освобождението на българите от турското робство. Освен това Полша е свързана с България и с нишките на взаимната симпатия (2018, 18).

Надявам се, че това са най-силните нишки и че в бъдеще тези нишки ще стават все по-здрави в името на едно по-ползотворно българо-полско сътрудничество.

Библиография

- България – страна на розите* (2018). Ред. М. Иванова, А. Ковачева, Познан: Maiuscula.
- Младенова, М. (2008). *Лешек Мошински. In memoriam*. „Palaeobulgaria/Старобългаристика”, № 1, с. 69-72.
- Кирило-Методиевска енциклопедия в четири тома*. (1985-2003). Ред. Л. Грашева, София: Академично издателство „Марин Дринов“.
- Лер-Сплавинский, Т. (1954). *Польский язык*. Москва: Издательство иностранной литературы.
- Минало, настояще и перспективи на чуждестранната българистика*. (2013). Ред. П. Карагъзов, Ю. Стоянова, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Чуждестранна българистика през XX век. Енциклопедичен справочник*. (2008). Ред. кол. А. Милтенова, Академично издателство „Марин Дринов“.